ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

ILK O'SPIRINLIK DAVRI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINING G'ARB OLIMLARI TOMONIDAN O'RGANILISHI

Pazliddinova Maftuna Sadriddin qizi
Email: maftunapazliddinova531@gmail.com
Tel: +998 993265101
https://doi.org/10.5281/zenodo.23339304

Annotatsiya: Bugungi kunga kelib, shaxs hayotining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lmish ilk o'spirinlik davri ko'plab psixologlarning tadqiqot sohasi bo'lib kelmoqda. Ushbu maqolada ilk o'spirinlik davrining o'ziga xos xususiyatlarini sharq va g'arb mutafakkirlari tomonidan o'rganilish tarixi, g'arb olimlari, xususan, S.Hall, Z.Freyd, J,Piaje, E.Erikson, L.Vigotskiy, A.Bandura, L.Kohlberglarning psixologik nazariyalarida ushbu yosh davri borasidagi qarashlari keltirib o'tilgan.
Kalit so'zlar : o'spirinlik, yosh davrlari, inqilob, o'zlikni anglash, kognitiv rivojlanish, identifikatsiya, ahloqiy fikrlash, "Edip kompleksi", ijtimoiy sanktsiyalar.

THE STUDY OF PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EARLY ADULTHOOD BY WESTERN SCHOLARS

Abstract: To date, early adolescence, one of the most important stages of a person's life, has been the subject of research by many psychologists. This article reviews the history of the study of the specific features of early adolescence by Eastern and Western thinkers, and the views of Western scientists, in particular S. Hall, Z. Freud, J, Piaget, E. Erikson, L. Vygotsky, A. Bandura, L. Kohlberg, on this period of youth in their psychological theories.
Keywords: adolescence, young age, revolution, self-awareness, cognitive development, identification, moral thinking, "Oedipus complex", social sanctions.

Ilk o'spirinlik yosh davri inson hayotidagi eng muhim davrlardan biri hisoblanib ,16-18 yoshdagi o'quvchilarni qamrab oladi.[1] Ushbu yosh davri, uning biologik, psixologik va ijtimoiy rivojlanish bir necha yuz yillardan buyon ko'plab psixologlarning tadqiqot sohasi bo'lib kelmoqda. Ayniqsa bu sohadagi ilmiy izlanishlar G'arb mamlakatlarida juda yaxshi rivojlangan bo'lib bir qator mashhur psixologlarning ilmiy merosida o'spirinlik davri psixologik xususiyatlarining juda yaxshi ochib berilganligining guvohi bo'lish mumkin Jumladan Stanley Hall, Zigmund Freyd, Jan Piaje, Erik Erikson, Albert Bandura, Lawrence Kohlberg va boshqa ko'plab olimlar o'spirinlik davri psixologik xususiyatlarini yoritib bergan nazariyalar asoscharidir. Quyida ushbu olimlarning bu boradagi qarashlari bilan batafsil tanishib chiqamiz.

O'spirinlik davri psixologiyasi haqida gapirganda, albatta, "o'spirinlik psixologiyasi" ning tom ma'nodagi "otasi" bo'lmish amerikalik psixolog Stanley Hallni ta'kidlab o'tish joiz. U o'spirinlik davri psixologiyasi bo'yicha ko'plab muhim fikrlar va nazariyalar ishlab chiqqan. U o'spirinlikni inson hayotidagi muhim bir davr sifatida ko'rib, bu davrda yuz beradigan psixologik o'zgarishlar va rivojlanish jarayonlariga katta e'tibor qaratgan. Quyida uning asosiy fikrlarini keltirib o'tilgan:

1. O'spirinlikning ikki fazasi: Hall o'spirinlikni ikki asosiy fazaga bo'lgan: 12-140 yoshdan 18-20 yoshgacha bo'lgan davr. U bu davrni o'smirlar uchun muhim ruhiy va jismoniy o'zgarishlar bilan bog'liq deb hisoblagan. Bundan tashqari u o'spirinlikni "inqilob" sifatida tasvirlagan, chunki bu davrda yoshlar

o'z shaxsiyatlarini shakllantirish, mustaqil fikrlash va ijtimoiy rollarni o'zlashtirish jarayonida kurash olib boradilar.

2. Emotsional tebranishlar: U o'spirinlar emotsional jihatdan juda tebranishli bo'lishini ta'kidlagan. Bu davrda hissiyotlar kuchli bo'ladi va yoshlar ko'pincha o'z his-tuyg'ularini boshqarishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

3. Ijtimoiy ta'sir: Hall o'spirinlikda ijtimoiy ta'sirning ahamiyatini ham ta'kidlagan. O'spirinlar do'stlari, oilasi va jamiyat bilan munosabatlari orqali o'z shaxsiyatlarini shakllantiradilar.

4. Rivojlanish nazariyasi: Hall o'spirinlikni rivojlanish nazariyasi nuqtai nazaridan ham o'rganib chiqdi. U yoshlarni biologik, psixologik va ijtimoiy jihatdan rivojlanayotgan mavjudotlar sifatida ko'rgan.

Stanley Hallning fikrlari va tadqiqotlari o'spirinlik psixologiyasi sohasida muhim asos bo'lib xizmat qiladi va u ko'plab keyingi tadqiqotlarga ilhom beruvchi bo'lgan. Stanley Hall asosan o'spirinlik davrida yuz beradigan jarayonlarni psixologik va ijtimoiy jihatlariga e'tiborni qaratgan bo'lsa, keyinchalik avstriyalik psixiatr Zigmund Freyd o'spirinlik davri xususiyatlarini biologik jihatdan ko'rib chiqadi. Zigmund Freyd o'spirinlik davrini inson rivojlanishining muhim bosqichi sifatida ko'rgan va bu davrda yuz beradigan psixologik jarayonlarni o'zining psixoanalitik nazariyasi orqali tushuntirishga harakat qilgan. Uning o'spirinlik haqidagi fikrlari quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. Psixo-seksual rivojlanish: Freyd o'spirinlik davrini "genital bosqich" deb atagan. Bu davrda jinsiy instinktlar kuchayadi va yoshlar o'z jinsiy identitetlarini va romantik his-tuyg'ularini o'rganadilar. Freydning fikricha, bu fazada shaxsiyatning shakllanishi davom etadi va insonning jinsiy hayoti muhim rol o'ynaydi.[2]

2. O'z-o'zini anglash: O'spirinlik davrida shaxs o'zining ichki dunyosini va shaxsiyatini anglash jarayonida muhim o'zgarishlarga duch keladi. Freyd, bu davrda o'spirinlar ko'pincha o'z hissiyotlari va instinktlariga qarshi kurashadilar deya ta'kidlaydi.

3. Ota-onaga nisbatan munosabatlar: Freyd o'spirinlikda ota-onaga nisbatan muhim psixologik jarayonlarni ta'kidlagan, masalan, “Edip kompleksi”. Bu jarayon o'spirinlar uchun ota-onalar bilan munosabatlarini qayta ko'rib chiqish va mustaqil shaxs sifatida o'z o'rnini topish imkoniyatini beradi.

4. Hissiy ziddiyatlar: Freyd o'spirinlik davrida hissiy ziddiyatlar va ichki kurashlar kuchayishini ta'kidlagan.Ya'ni ushbu davrda o'spirinlarda ong osti instinktlari va jamiyatda o'rnatilgan tartib-qoidalar, ijtimoiy sanktsiyalar va ota-onalarining kutishlar o'rtasidagi nomuvofiqlik yuzaga keladi. Natijada yoshlar ko'pincha o'z instinktlariga, ijtimoiy qoidalar va ota-onalarining kutishlariga qarshi kurash olib boradilar.

Freydning fikrlari o'spirinlik davrining murakkabligini tushunishga yordam beradi va bu davrda yuz beradigan psixologik jarayonlarni chuqurroq anglashga imkon yaratadi. Zigmund Freyd o'spirinlik davri psixologik xususiyatlarini biologik jihatdan tadqiq etgan bo'lsa, Jan Piaje o'spirinlik davrini kognitiv rivojlanish nazariyasi orqali tahlil qilgan. U o'spirinlik davrini "formal operatsiyalar" bosqichi sifatida belgilaydi, bu esa 11 yoshdan boshlanadi va kattalikka o'tish davrida davom etadi. Piaje o'spirinlik davrining ba'zi xususiyatlarini quyidagicha ta'riflaydi:

- Abstrakt fikrlash: O'spirinlar konkret narsalardan tashqari, abstrakt tushunchalarni tushunish va ularga asoslangan fikrlash qobiliyatiga ega bo'ladilar. Bu davrda ular nazariy fikrlash, mantiqiy tahlil va hypotetiko-deduktiv fikrlashni rivojlantiradilar.[3]
- Mantiqiy fikrlash: O'spirinlar muammolarni hal qilishda mantiqiy yondashuvlarni qo'llay olishadi. Ular turli variantlarni ko'rib chiqish va ularning natijalarini oldindan taxmin qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar.

• O'z-o'zini anglash: O'spirinlik davrida shaxs o'zini va o'zining his-tuyg'ularini anglashda yanada chuqurroq fikrlashga o'tadi. Ular o'z shaxsiy identitetlarini shakllantirish va ijtimoiy rollarni o'rganish jarayonida faol ishtirok etadilar.

• Ijtimoiy va axloqiy tushuncha: O'spirinlar ijtimoiy va axloqiy masalalarni chuqurroq tushunishga intilishadi. Ular adolat, tenglik va axloqiy qoidalar haqida fikr yuritishga qodir bo'lishadi.

• Kreativlik va innovatsiya: Ushbu bosqichda o'spirinlar yangi g'oyalar ishlab chiqishga va o'z fikrlarini ifoda etishga qiziqadilar. Ular o'z ijodkorligini namoyon etish uchun yangi yondashuvlarni sinab ko'rishadi.

Piajening nazariyasi o'spirinlik davrining kognitiv rivojlanishini tushunishga yordam beradi va bu davrda yuz beradigan psixologik jarayonlarni chuqurroq anglashga imkon yaratadi. O'spirinlikda kognitiv qobiliyatlarning rivojlanishi shaxsning kelajakdagi muammolarni hal qilish qobiliyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Zigmund Freydning psixoanalizidan ruhlangan Erik Erikson o'zining psixo-sotsial rivojlanish nazariyasini yaratadi va shaxs rivojlanishining 8ta alohida bosqichini ajratadi. U o'zining ushbu nazariyasida ilk o'spirinlik davrini "identitet va rolni aniqlash" bosqichi sifatida ta'riflaydi. [4] Bu davr odatda 12 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Eriksonning nazariyasi bo'yicha, bu bosqichda shaxslar o'z kimligini aniqlash va ijtimoiy rollarni o'rganish jarayonida muhim qiyinchiliklarga duch keladilar.

Eriksonning nazariyasidagi asosiy jihatlar:

1. Identitetni shakllantirish: O'spirinlar o'z shaxsiy identitetlarini aniqlashga intilishadi. Ular o'zlarini qanday ko'rishni xohlaydilar va bu jarayonda turli ijtimoiy rollarni sinab ko'radilar.

2. Rolni aniqlash: O'spirinlik davrida yoshlar turli ijtimoiy rollarni, masalan, do'st, oila a'zosi, talaba yoki ishchi kabi rollarni o'rganadilar. Bu rollar orqali ular o'zlariga xos shaxsiyatlarini rivojlantiradilar.

3. Ijtimoiy aloqalar: O'spirinlar uchun ijtimoiy aloqalar juda muhimdir. Ular do'stlik, sevgi munosabatlari va ijtimoiy guruhlar bilan bog'liq tajribalarni o'rganadilar, bu esa ularning identitetini shakllantirishda yordam beradi.

4. Qiyinchiliklar va qarama-qarshiliklar: Bu bosqichda o'spirinlar ko'plab ichki va tashqi qiyinchiliklarga duch keladilar, masalan, o'zlarini qabul qilish, ijtimoiy bosim va oilaviy kutishlar. Bu qiyinchiliklar identitetni shakllantirish jarayonida muhim rol o'ynaydi.

5. Muvozanat: Eriksonning nazariyasiga ko'ra, agar o'spirinlar identitetlarini muvaffaqiyatli aniqlay olsalar, ular "identitetni shakllantirish" fazasiga o'tadilar. Aks holda, ular "rolni chalkashtirish" muammosi bilan yuzma-yuz kelishlari mumkin.

Eriksonning nazariyasi, ilk o'spirinlik davrining psixo-sotsial rivojlanishini tushunishga yordam beradi va bu davrda yuz beradigan muhim jarayonlarni yoritadi.

Yuqorida qayd etilgan olimlar o'spirinlik davri xususiyatlarini psixologik, biologik va ijtimoiy jihatdan o'rganib chiqqan bo'lsalar, amerikalik psixolog va ta'lim nazariyotchisi bo'lgan Lawrence Kohlberg o'zining ahloqiy rivojlanish nazariyasida o'spirinlarda kechadigan ahloqiy fikrlash va qaror qabul qilish jarayonlarini ko'rib chiqadi. U o'spirinlik davrini ahloqiy fikrlash va qaror qabul qilish jarayonida muhim bosqich sifatida ko'radi. O'spirinlar, odatda, Kohlbergning ikkinchi (konvensionel) va uchinchi (postkonvensionel) bosqichlariga kiradilar.

1. Konvensionel bosqich: O'spirinlar bu bosqichda ijtimoiy normativlarga va jamiyatning kutishlariga e'tibor berishadi. Ular o'z ijtimoiy guruhlarining qoidalari va ahloqiy me'yorlariga muvofiq xatti-harakatlarini baholaydilar. Bu davrda o'spirinlar do'stlarining fikrlari, oilaning qadriyatlari va jamiyatdagi qoidalar asosida o'z qarorlarini shakllantiradilar.

2. Postkonvensionel bosqich: Ba'zi o'spirinlar, ayniqsa, ularning fikrlash qobiliyati rivojlanganda, postkonvensionel bosqichga o'tishlari mumkin. Bu bosqichda shaxslar o'z ahloqiy qarorlarini shaxsiy

prinsiplar va universal etik tamoyillar asosida qabul qiladilar. Ular ijtimoiy normativlardan tashqariga chiqib, adolat, tenglik va inson huquqlari kabi yuqori qadriyatlarni hisobga olishga intiladilar.[5]

Kohlbergning nazariyasi shuni ko'rsatadiki, o'spirinlik davrida ahloqiy fikrlash rivojlanadi va shaxslar o'zlarini ijtimoiy kontekstda qanday tutishlari haqida chuqurroq fikr yuritishga boshlaydilar. Bu davrda ta'lim va ijtimoiy tajribalar ahloqiy qaror qabul qilish jarayonini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'spirinlik davri shaxs kamolotida, uning psixologik, biologik, ijtimoiy va ahloqiy taraqqiyotida katta o'zgarishlar ro'y beradigan juda muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababdan ushbu yosh davri, undagi o'zgarishlar haligacha ko'plab pedagog va psixologlarning tadqiqot mavzusi bo'lib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. G'oziyev E "Ontogenez psixologiyasi" Toshkent - "NIF MSH" 2020 173-bet
2. Pazliddinova M "Ilk o'spirinlikda hayot haqidagi tasavvurlar shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar", Ta'lim va taraqqiyot jurnali 4-son 2024. 4-bet
3. Piaget, J. (2008) Intellectual Evolution from Adolescence to Adulthood. Human Development 51, 40–47.
4. Erikson EH. Identity and the Life Cycle. New York, NY: WW Norton; 1980.
5. Kohlberg L. Moral stages and moralization. In: Lickona T, ed.Moral Development and Behavior. New York, NY: Holt, Rinehart,and Winston; 1976:31-52